

פתרון הבחינה

היסטוריה

קיץ תשע"ח, 2018, שאלון: 22281

מוגש ע"י צוות המורים של "יואל גבע"

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

שים לב! מן השאלות שתענה עליהן, לפחות שתי שאלות חייבות לכלול קטע מקור

פרק ראשון

בפרק זה על הנבחן לענות על שאלה אחת בנושא שלמד: **בית שני** (שאלות 1-3) אנ ערים וקהילות בימי

הביניים: בגדד (שאלות 4-6) אנ פראג (שאלות 7-9)

ממדינת מקדש לעם הספר – בית שני

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-3 (20 נקודות)

שאלה 1- מקור – תקופת הנציבים הרומאים

סעיף א'

מדיניות שלטון ישיר היא צורת שלטון ישירה של כובש על עם נכבש. הנציב הוא אדם מתוך הקבוצה הכובשת, המושם כשליט על אזור כבוש. במסגרת מדיניות השלטון הישיר של רומא, שלחו הרומאים את אחד הרומאים הנכבדים מרומא לא"י, על מנת לשמש בה כנציב, כלומר, כשליט מטעם האימפריה הרומאית. הנציב הרומאי ביהודה היה כפוף לנציב הרומאי בסוריה. בין סמכויותיו של הנציב:

- 1) אחראי על הסדר הציבורי בעזרת חיל עזר מקומי שגייס מהאוכלוסייה ההלניסטית מסבסטיה וקיסריה.
- 2) אחראי על גביית המיסים.
- 3) בעל סמכות שיפוטית.
- 4) מפקח על חיי הדת: הוא מינה כוהנים, בידיו הופקדו בגדיו המיוחדים של הכהן הגדול אך הכהן הגדול המשיך להיות נציג העם בפני השלטונות.

סעיף ב'

המאפיינים של שלטון הנציבים הרומאים ביהודה כפי שהם באים לידי ביטוי בקטע זה: תמיכה והעדפה של האוכלוסייה ההלניסטית, הטלת מיסים כבדים, עושק ומעשי שחיתות.

(1) תמיכה והעדפה של האוכלוסייה ההלניסטית: בקטע מתואר סכסוך קיסריה. בין השנים 52 – 60 לספירה התנהל וויכוח בין היהודים לנוכריים בקיסריה על אופייה של קיסריה – האם היא יהודית או נוכרית. ההחלטה בנוגע בסוגיה תיתן לחלק מהאוכלוסייה זכויות יתר (לא היה שוויון זכויות בין כל תושבי העיר). הוויכוח לווה באלימות רבה. היהודים טענו שהורדוס הקים את קיסריה ולכן היא שייכת ליהודים. ואילו הנוכריים טענו שזוהי עיר שבמקורה היא הלניסטית והורדוס רק הרחיב אותה וממילא היא נבנתה בסגנון הלניסטי ולכן היא שייכת להם. הקיסר נירון עצמו פסק שהעיר היא הלניסטית ולא יהודית. החלטתו הביאה להתפרצות אלימה נגד היהודים בתמיכתו של הנציב הרומאי. הנוכרים ביצעו טבח נוראי ביהודים ורצחו כעשרים אלף יהודים. בהיעדר תגובת הנציבים, המהומות התפשטו לערים נוספות.

"פעם אחת בהיות יד היהודים על העליונה, הופיע הנציב פליקס בכיכר ובאיומים ציווה עליהם לסגת. כאשר לא שעו לדבריו שילח בהם חיילים שהרגו רבבים ואחר כך גם בזזו" – ניתן לראות בקטע זה את העדפתו של הנציב פליקס את האוכלוסייה ההלניסטית בקיסריה. פליקס היה מהנציבים האחרונים. הנציבים האחרונים היו הנוראיים ביותר. הם העדיפו את האוכלוסייה הנוכרית, שכן, דתם הפוליתאיסטית, מנהגייהם ההלניסטים ועצם העובדה שחיל העזר הרומאי הורכב מאותם תושבים נוכרים הפכו את הנוכרים לקרובים ומועדפים בעיני הנציבים הרומאיים.

(2) הטלת מיסים כבדים, עושק ומעשי שחיתות: "הנציב אלבינוס אין מעשה נבלה שלא ביצע. לא זו בלבד שבניהול ענייני הציבור גנב ושדד את רכושם של יחידים והכביד את נטל המיסים על העם כולו (...)" – אלבינוס היה גם כן מן הנציבים האחרונים. הנציבים האחרונים היו תאווי בצע והטילו מיסים כבדים על היהודים, אשר רובם שלשלו לכיסם במקום לפיתוח הארץ. יהודי שלא יכול היה לעמוד בעול המיסים, אדמתו הוחרמה ועברה לידי הנציבות. המעמד הגבוה התעשר על חשבון המעמד הנמוך. הלחץ הכלכלי ותחושת אין המוצא של העשוקים גרם להתמרמרות רבה ורצון לנקום ברומאים.

המאפיינים הללו השפיעו על פרוץ המרד הגדול באופן הבא:

מעשי השחיתות והטלת המיסים הכבדים של הנציבים הרומאיים עוררו התנגדות כלכלית וכללית כי הם סימלו את אובדן החירות ביהודה. בגלל המיסים התגבר המאבק בין המעמדות בחברה היהודית. האיכרים התרוששו, איבדו את הקרקעות ועברו לגור בעיר כפועלים. בעיר עצמה הייתה אבטלה והם לא מצאו עבודה. לעומתם המשפחות הנכבדות שיתפו פעולה עם הרומאים וגם התעשרו מהעמדת הלוואות לשכבות החלשות. ולכן במקביל להתעשרותם, נחלש מעמדם בעיני העם והם לא יכלו לרסן את העם בשעת הצורך.

במקומות בהם היו סכסוכים בין אוכלוסייה יהודית לאוכלוסייה נוכרית והנציב הרומאי לא הצליח למצוא פשרה אשר תביא לסיום הסכסוך, הוא נאלץ לבחור צד ותמיד בחר בצד הקרוב לו, כלומר, באוכלוסייה הלא יהודית, ובעיקר באוכלוסייה ההלניסטית. באמצעות ההעדפה, חיזקו הנציבים את נאמנות הנוכרים

לשלטונם. החרפת המתחים בין היהודים לנוכרים והעדפת השלטון הרומאי את הנוכרים הביאה את היהודים לתסיסה ורצון לנקום ברומאים.

שאלה 2- הממלכה החשמונאית

סעיף א'

יתרונות של ההתרחבות הטריטוריאלית של הממלכה החשמונאית - על התלמיד להציג שניים מאלה:

- א. מבחינה דמוגרפית: הגדלת השטח של יהודה היה צר מלהכיל את כל תושביה היהודים. ולכן ההתרחבות הטריטוריאלית סייעה לכך.
 - ב. מבחינה דתית: ההתרחבות סייעה לנקות את הארץ מעבודה זרה. בנוסף – הכיבושים שחררו את הישובים יהודים בארץ ישראל שהיו כפופים לשלטון הלניסטי מעול השלטון הזר.
 - ג. מבחינה ביטחונית: ככל שהגבולות היו רחוקים יותר ממרכז המדינה, כך המדינה החשמונאית הייתה מוגנת יותר.
 - ד. מניע כלכלי: הכיבושים אפשרו ליהודה לשלוט בדרכי המסחר החשובות וכן על ערי החוף המרכזיות. התושבים בערים הכבושות, נדרשו לשלם מיסים מה שהגדיל את הכנסות המדינה.
- בעיה אחד שנוצרה בעקבות התרחבות זו:**

הכיבושים הרבים של המלכים החשמונאים אילצו אותם להתמודד עם אוכלוסייה גדולה לא יהודית שישבה באזורים אלה. בתחילה גירשו החשמונאים את הנוכרים מהשטחים שכבשו ואף הרסו את מקדשיהם. בהמשך כפו בכוח גירור על העמים בשטחים שכבשו, וצירפו אותם לעם היהודי. תהליך הגירור כולו הושלם תוך שני דורות. יש לציין שחלק מתושביה ההלניסטיים של הארץ התנגדו לגירור שנכפה עליהם. המלכים החשמונאים התמודדו עם ההתנגדות על ידי חרבת מעוזי התנגדות וגירוש אוכלוסייתם מהארץ.

סעיף ב'

השינוי שחל ביחס של השליטים החשמונאים לשלטון ההלניסטי:

החשמונאים ביקשו בהתחלה לטהר את א"י מעבודת האלילים והתרבות ההלניסטית. אך במשך שנות קיומה של הממלכה, חל שינוי מוחלט במדיניות השליטים החשמונאים ביחס להלניזם: השליטים האחרונים למשל, אימצו לגמרי את התרבות ההלניסטית. הם אימצו שמות הלניסטיים, קבעו ימי ניצחונות צבאיים כחגים לכל העם (לדוגמא: חנוכה), החזיקו צבא שכירים וניהלו חצר מלכות מפוארת בסגנון הלניסטי: ערכו משתאות, לקחו פילגשים ורדפו אחרי בני ביתם בהם חשדו באי נאמנות.

שתי סיבות לשינוי זה:

- חלק מהשליטים, כמו יוחנן הורקנוס, היו בעלי ברית של רומא, והושפעו מאד מהתרבות ההלניסטית. הוא הראשון שהוסיף שם הלניסטי, וציווה להוריש את תפקידו לאחר מותו לאשת בנו בדומה למקובל בחצרות הלניסטיות.
- הצורך של השליטים המקומיים לתמרן בין הכוחות המדיניים הפועלים באזור חייב אותם להתחבר לאימפריה הרומית גם מבחינה תרבותית ובמסגרת החיכוך המדיני הם הושפעו והחלו לאמץ מנהגי שלטון הלניסטיים.

שאלה 3- מ "עם מקדש" ל "עם הספר"

סעיף א'

תוצאות המרד הגדול – על התלמיד להציג שלושה מאלה -

- **במישור הדתי** : בית המקדש חרב וירושלים נהרסה. העם היהודי איבד את המרכז הדתי, המדיני והמשפטי שלו. לא ניתן היה לקיים יותר את המצוות הקשורות במקדש שבמרכזן עבודת הקורבנות והעלייה לרגל.
- **במישור הדמוגרפי** : אוכלוסיית היהודים בא"י התדלדלה ממספר סיבות : כמות ההרוגים הגדולה, יהודים רבים שנמכרו לעבדות או נלקחו לשמש כטרף במשחקי הרומאים. המעמד הגבוה של ירושלים נעלם כליל, בעיקר כתוצאה של טרור הקנאים בזמן המרד. הערים היהודיות שלא השתתפו במרד, נותרו בשלמותן ואליהן עברה מרבית האוכלוסייה היהודית. במקביל – התחזקה וגדלה האוכלוסייה הנכרית של א"י.
- **במישור הכלכלי** : החקלאות נפגעה והכלכלה שותקה. הרומאים הפקיעו אדמות באזור ירושלים וחקלאים רבים נותרו ללא קרקע. הרומאים הטילו מיסים כבדים, הן על היהודים בא"י והן על היהודים ברחבי האימפריה כעונש על הניסיון למרוד. נוספו לכך עבודות כפייה שהטיל השלטון הרומי כמו תיקון דרכים או סלילתן.
- **במישור המדיני (ובתחום מוסדות ההנהגה)** : חל שינוי בצורת השלטון של יהודה : מעתה היא הוכפפה ישירות לקיסר הרומי (ולא לנציב) וחנה בה לגיון רומי קבוע. ההנהגה הדתית המסורתית, שכללה את הכהונה הגדולה והסנהדרין נעלמה מן המפה. משרת הכוהן הגדול בוטלה וכך נותרו היהודים ללא נציג רשמי מול השלטון הרומי.

סעיף ב'

חכמי יבנה תרמו למעבר של עם ישראל מעם מקדש ל"עם הספר" בכך שנהגו תחת התפיסה החדשנית כי ניתן לקיים חיים יהודיים גם בלא בית מקדש. דוגמאות לתרומתם – ניתן להציג שלוש מאלה -

1. **תקנות לזכר המקדש** : קביעת תקנות שבאו לשמר את זכר המקדש, ולהתאים מצוות שניתן לקיים רק בבית המקדש, לחיים שאחרי החורבן.
לדוגמא : נטילת לולב, תקיעה בשופר, ברכת הכהנים (עבור כל תקנה יש לציין כיצד בוצעה בימי המקדש וכיצד תוקנה לאחריו)
2. **הקמת בית הדין ביבנה** : ריב"ז הקים ביבנה בית-מדרש שאליו הצטרפו חכמים מכל רחבי הארץ. בית-המדרש הפך למקום שבו לומדים תורה, ולבית דין שפוסק הלכות. בכך מצא ריב"ז דרך חלופית להבטחת החיים היהודים בהיעדר המקדש. סמכויותיו של בית הדין החליפו את סמכויות הסנהדרין (מועצת החכמים) שישבה בבית המקדש בירושלים. לדוגמא : קביעת לוח השנה העברי שנעשה על ידי הסנהדרין, נקבע כעת על ידי בית הדין ביבנה. בימיו של רבן גמליאל, עלה מעמדו של בית הדין הגדול והוא החל מפקח על בתי הדין המקומיים ועל הסמכתם של חכמים ודיינים. שליחים מטעם בית הדין ביבנה עברו בין הקהילות היהודיות השונות באימפריה, וכך נוצרה אחידות בקרב העם היהודי בכל הקשור לחוק ומשפט.

3. כינון מוסד הנשיאות

נשיאות הינו תואר בקרב העם היהודי שהחל בתקופה הרומית והתייחס לשושלת של מנהיגים דתיים ורוחניים בקרב העם. רבן גמליאל שהיה משושלת הנשיאים, החזיר לגדולה את תפקיד זה וכך הפך את עצמו למנהיג רשמי של העם היהודי ואף זכה להכרה מסויימת במעמדו מטעם השלטון הרומי. רבן גמליאל הוא נהג לבקר מקומות רבים בארץ וברחבי האימפריה הרומית, ובכך תרם להעמקת הקשר בין יהודי א"י ליהודי התפוצות.

דוגמאות נוספות שניתן להרחיב עליהן: "העבודה שבלב" וחיזוק מעמד בית הכנסת, יצירת תכנים חדשים לחגי ישראל ופעולות לליכוד העם היהודי.

פרק שני

לאומיות וציונות

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 10-13 (15 נקודות לשאלה)

שאלה 10- מקור – התנועות הלאומיות – מאפיינים ומנהיגים

סעיף א'

שלושה מהמאפיינים המלכדים את בני הלאום הבאים לידי ביטוי בכרזה הם:

1. **שפה לאומית:** עד הופעת הלאומיות התקיימו בקרב העמים באירופה שפות וניבים מקומיים שונים. השוני הגדול לא אפשר תקשורת בין בני הלאום ופילג אותם (לעיתים אפילו כפרים סמוכים דברו ניבים שונים). התנועות הלאומיות שנאבקו לעצמאות הבינו כי לשפה אחת יש כוח לגבש ולאחד אנשים וכן לייחד אותם מאחרים. השפה העברית באה לידי ביטוי בכרזה במספר דוגמאות: "לשנה טובה", "שבטי ישראל", "ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים" ועוד.
2. **זיקה למולדת:** המולדת היא השטח בו התגבש הלאום. זהו שטח לו מיוחסת ההיסטוריה של העם – כלומר על אדמת המולדת התרחשו הסיפורים ההיסטוריים המרכזיים של בני הלאום ובה קבורים גדולי האומה. אדמת המולדת נחשבת ל"רכוש" ציבורי של כל בני הלאום. בכרזה ניתן לראות את המולדת של העם היהודי הלא היא א"י. נכתב בכותרת "ברכה מציון" – כלומר א"י וישנתם אתרים מוכרים מא"י כמו הכותל המערבי וקבר רחל. גם נמל ת"א מופיע בחלק התחתון של הכרזה, לכן ניתן לשער שהים המופיע בה הוא הים התיכון. הציטוט: "ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים" מדבר על הזיקה והגעגועים שמרגיש העם היהודי לאדמת המולדת שלו.
3. **עבר ומוצא משותף (היסטוריה):** לכל עם יש "סיפור" היסטורי משותף, גיבורים היסטוריים ועבר מפואר אותו הלאום מבקש להשיב. האופן בו כל פרט בלאום רואה את הסיפור ההיסטורי של העם שלו, כסיפור ההיסטורי האישי שלו, נקרא "זיכרון קולקטיבי". בנוסף, לבני הלאום ישנה אמונה כי הם חולקים מוצא משפחתי משותף וקשר גנטי (קשר דם). בכרזה ישנו אזכור לשבטי ישראל בכותרת הכרזה וכן ישנם סמלים שמייצגים את כל אחד מהשבטים השונים. שבטי ישראל מהווים חלק מההיסטוריה המשותפת של העם היהודי (סיפורי התנ"ך).

התרומה של כל אחד ממאפיינים אלה לפיתוח התודעה הלאומית:

- המולדת זו פיסת אדמה שהקשר אליה הוא רגשי: המולדת מעוררת רגשות של אהבה, געגוע, גאווה ואחדות. השאיפה להקים מדינה ריבונית על אדמת המולדת מאחדת את בני הלאום.
- השפה הלאומית היא אמצעי מאחד וגם מקור לגאווה. באמצעותה העם יכול מגובש כחטיבה אחת. רק באמצעות שפה משותפת ניתן למצוא מטרות משותפות להילחם עליהן, לדוגמא - הקמת מדינת לאום ריבונית.
- העובדה שכל בני הלאום לומדים את אותה היסטוריה, מייצרת תחושה של סיפור משותף ואחדות גורל. בני הלאום שואפים להחזיר את ימיו הגדולים של העם, בהם היו הוא מאוחד, באמצעות מדינה לאומית ריבונית.

סעיף ב'

המאפיינים של מנהיגי התנועות הלאומיות שפעלו באירופה במאה ה-19:

יש לפרט את המאפיינים האלה – חילונים ומשכילים – דגלו ברעיונות ההשכלה, בעלי מקור סמכות הנובע מכריזמה ולא ממעמד מולד או תפקיד, ממעמד הביניים (בורגנים) – המעמד שנפגע באופן החמור ביותר מהשיטה החברתית הישנה). המנהיגים נהגו לעשות שימוש נרחב במודרניזציה (למשל אמצעי תחבורה / תקשורת) כדי להפיץ את הלאומיות בקרב בני הלאום.

מאפייני אלה באים לידי ביטוי בדמותו של הרצל – על התלמיד להציג שניים מאלה -

- הרצל הגיע ממשפחה בורגנית, ממעמד הביניים. משפחתו הייתה חילונית לגמרי. הרצל עצמו היה משכיל, והוא נסע ללמוד משפטים בווינה והפך לד"ר בתחום.
- הרצל היה עיתונאי, לכן הבין את המשמעות של אמצעי תקשורת כדי להחדיר רעיונות לחברה. על מנת לטפח את התודעה הלאומית היהודית הוא כתב את הספר "מדינת היהודים" וכן הוציא עיתון ציוני.
- הרצל היה מנהיג כריזמטי – ללא כל ניסיון פוליטי הוא הצליח להקים ולסחוף אחריו רבים בתנועה הציונית, לכנס קונגרס בהשתתפות 200 נציגים, ולהיפגש עם מנהיגים רבי מעלה ועוצמה כמו הסולטאן התורכי והקיסר הגרמני.

שאלה 11- צמיחת הלאומיות והשינויים שיצרה

סעיף א'

גורמים דומים בין התנועה הציונית לתנועות לאומיות באירופה:

השכלה וחילון:

תנועת ההשכלה העמידה את האדם במרכז ושמה דגש על יכולתו להבין את העולם באמצעות שכלו ועל הזכויות הטבעיות שלו, בהן הזכות לחירות ושוויון. תהליך החילון נבע מרעיונות אלה וגרם להתרחקות האדם מהכנסייה והורדת כוחה של המלוכה, תהליכים שיצרו בהמשך הקמת תנועות לאומיות שדחפו למהפכות ושינוי שיטת הממשל באופן שתתאים לרעיונות החדשים. גם התנועה הציונית צמחה כתוצאה מתהליכי חילון והשכלה. היהודים הושפעו מתהליך ההשכלה הכללי ושינו את אורח חייהם. היהודים

המשכילים לא עזבו את הדת, אלא שינו את אורח חייהם וביקשו להשתלב בחברה האירופאית. משהשתלבות זו לא צלחה, הם פנו להקמת מסגרת שתהיה חילונית ויהודית – היא התנועה הציונית.

השראה מהצלחת התנועות הלאומיות: היהודים קיבלו השראה מהתנועות הלאומיות שפעלו באירופה וביקשו לקדם גם הם את רעיון הקמת מדינת הלאום היהודית. ניתן לומר שגם תנועות לאומיות אחרות קיבלו השראה מהצלחות של מהפכות לאומיות אחרות. כך למשל השפיעה המהפכה הצרפתית על תנועות לאומיות אחרות שפעלו בהשראתה.

ניתן להתייחס גם למהפכה התעשייתית, השפעה של אירועים פוליטיים והשפעת התנועה הרומנטית כגורמי צמיחה דומים.

גורם צמיחה שונה – ייחודי של התנועה הציונית:

אנטישמיות: שנאת היהודים הייתה גורם צמיחה ייחודי לתנועה הלאומית היהודית. האנטישמיות באירופה התחלקה בין אנטישמיות ישנה שהתבססה על שנאת ישראל המסורתית והייתה קיימת בעיקר במזרח אירופה ובחסות השלטון (דוגמאות לאירועים אנטישמיים במזרח אירופה: פוגרום קישיניב, סופות בנגב, חוקי מאי).

האנטישמיות המודרנית (המדעית) היא אנטישמיות חברתית שהייתה קיימת בעיקר במערב אירופה, שם ניתנה ליהודים אמנסיפציה ובאה לידי ביטוי בעיקר במפלגות אנטישמיות, קריקטורות אנטישמיות ובאירועים דוגמת פרשת דרייפוס.

ניתן לציין גם את האכזבה מהאמנסיפציה כגורם ייחודי.

סעיף ב'

שינוי אחד שיצרה הלאומיות במפה המדינית של אירופה – על התלמיד להציג אחד מאלה - התפרקות אימפריות (כמו האימפריה העות'מאנית, האימפריה האוסטרו-הונגרית, האימפריה הרוסית) והקמת מדינות לאום ריבוניות במקומן (דוגמא למדינות חדשות: יוון, פולין, איטליה, גרמניה).

שינוי אחד במפת ההתיישבות בא"י שיצרה התנועה הציונית בראשית דרכה – על התלמיד להציג אחד מאלה - "כיבוש הקרקע" הוא מושג המתייחס להפיכת אדמת א"י מאדמה בבעלות ערבית לאדמה בבעלות של התנועה הציונית. התנועה הציונית רכשה קרקעות והקימה עליהן יישובים יהודים רבים (מושבות, קבוצות, העיר ת"א). היישובים הוקמו בגושי התיישבות (למשל במישור החוף ובגליל המערבי) כאשר השיקולים להקמתם היו בעיקר כלכליים-חקלאיים וביטחוניים.

שאלה 12- התנועה הציונית ומדיניות השלטון העות'מאני בארץ ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה

סעיף א'

הסיבות להתלבטות התנועה הציונית בנוגע לעמדה שעליה לנקוט כלפי הצדדים הלוחמים:

- האם לשמור על ניטרליות או לקחת צד בלחימה: התנועה הציונית בראשית המלחמה בחרה בעמדה ניטרלית שכן לוחמים יהודים נלחמו בשני הצדדים והיה חשש להמר על הצד המפסיד. מצד שני – רק בלקיחת צד פעיל במלחמה, ניתן יהיה לבוא בדרישות לאומיות בסיום המלחמה.

2. האם לתמוך במדינות ההסכמה – העמדה הפרו בריטית: תומכי גישה זו סברו שהניצחון של בריטניה קרוב ושרק בריטניה תביא להגשמת מטרת הציונות.
 3. האם לתמוך במדינות המרכז – העמדה הפרו גרמנית: תומכי גישה זו חששו מפגיעה ביהודי גרמניה במידה והתנועה הציונית לא תתמוך במדינות המרכז. כמו כן, היישוב היהודי בא"י נמצא תחת שלטון עות'מני, ולכן לא נכון יהיה לתמוך בברית היריבה. גם הזיקה של חלק ממנהיגי התנועה הציונית לגרמניה ולתרבותה הובילו אותם לרצות לתמוך בגרמניה במלחמה.
- בתחילת המלחמה אם כן, בחרה התנועה הציונית לנקוט בעמדה הניטרלית. אך עם התמשכות המלחמה התברר למנהיגים כי לא נכון להישאר בעמדה זו.
- בסופו של דבר החליטה התנועה הציונית לתמוך בבריטניה ובמדינות ההסכמה. תמיכה זו באה לידי ביטוי בהקמת גדודים עבריים תחת הצבא הבריטי והקמת מחתרת ניל"י שריגלה עבור הבריטים על מנת להקל עליהם את כיבוש א"י מידי התורכים.

סעיף ב'

השיקולים שהנחו את המדיניות של השלטון העות'מאני כלפי היישוב היהודי בא"י בזמן מלחמת העולם הראשונה הם:

- **יחס עויין לעולים הציונים שהגיעו ממדינות שהשתייכו ל'מדינות ההסכמה' שנלחמו נגד העות'מאנים.** העות'מאנים ראו ביישוב בא"י – "גיס חמישי" (בוגדים/מרגלים) ומשתפי פעולה פוטנציאליים עם האויב. חשוב לציין שרוב יהודי הארץ באו מרוסיה, שהייתה אחת מאויבות תורכיה במלחמה.
- **עוינות כלפי מיעוטים לאומיים:** מדיניות שאפינה את האימפריה העות'מנית. השלטון התורכי חשש ממרידות לאומיות ברחבי האימפריה. המושל התורכי העליון של סוריה וא"י (ג'מאל פחה) השתייך לתנועת "התורכים הצעירים" - תנועה שסלדה ממיעוטים לאומיים באימפריה. הוא ועוזריו ראו בציונות תנועה לאומית החותרת לערער את הריבונות העות'מאנית בא"י. לכן התנועה לאויבת של האימפריה העות'מאנית.
- **צרכי הצבא העות'מני:** התורכים השתמשו במזון, בחקלאות, בתעשייה ובמיסים על מנת למלא את צרכיהם בזמן המלחמה. דוגמאות למדיניות זו – יש להציג שתיים מבין אלה:
- **פגיעה בכלכלה ובמסחר:** אניות של מדינות ההסכמה לא הורשו להגיע לחופי הארץ. גם היבוא לארץ נפגע וגם היצוא – שכן תעשיית ההדרים והיין לא נשענה על השוק המקומי אלא על זה שמעבר לים. כתוצאה מכך, המושבות התמוטטות מבחינה כלכלית ופועלים רבים נותרו מובטלים.
- **מיסוי והחרמות למימון המלחמה:** החרמות ציוד, בהמות עבודה, יבול, מצרכי מזון וכסף מהיישוב למען "המאמץ המלחמתי" ולצרכי הצבא התורכי.
- **ביטול "הקפיטולציות":** ביטול זכויות היתר שמהן נהנו הנתינים הזרים. עד עכשיו, נהנו היהודים מפטור ממסים מקומיים, ניהול סניפי דואר עצמאיים, מערכת משפט עצמאית, מוסדות חינוך אוטונומיים וכו'. כעת, כל אלו נאסרו על פי חוק.

צעדים נוספים שניתן להביא כדוגמאות: צעדים נגד הפעילות הציונית והצביון הציוני של היישוב, חוק ההתעת'מנות, הגירוש הגדול מיפו ותל אביב.

שאלה 13- התנועות הלאומיות והתנועה הציונית בארץ ישראל

סעיף א'

שני קשיים במאבק הלאומי של איטליה - על התלמיד להציג ולהרחיב שניים מאלה -

- קיטוב חברתי-כלכלי-תרבותי בין הצפון לדרום.
 - הכיבוש האוסטרי בצפון.
 - התנגדות האפיפיור לשחרור רומא ואיחוד איטליה.
 - ויכוח פוליטי בין הזרמים השונים (הרפובליקני והמלוכני).
- אחת מן הדרכים שבאמצעותה התמודדה התנועה הלאומית האיטלקית עם אחד הקשיים -
הכיבוש האוסטרי – כאבור כרת ברית עם נפוליאון ה-3 מלך צרפת שיסייע לצבא של פיימונטה סרדיניה להילחם באוסטרים ולגרש אותם מצפון איטליה.
- ניתן להתייחס גם לשלב ההקמה בו איטליה פעלה על מנת לצמצם את הפערים התרבותיים בעזרת קביעת ניב אחד ומערכת חינוך לאומית, לוויכוח על כיבוש רומא בו החליטו מנהיגי המאבק לוותר בשלב זה על צירופה לאיטליה ולנסיגה הזמנית של מנהיגי הזרם הרפובליקני מעמדתם לגבי אופייה של המדינה והחברה האיטלקית עם הקמתה, לטובת שיתוף פעולה במהלך המאבק עצמו.

סעיף ב'

שני קשיים של היישוב היהודי בא"י עד מלחמת העולם הראשונה – על התלמיד להציג שניים מאלה -

- **קשיים חקלאיים:** האדמות בארץ היו אדמות טרשים קשות לעיבוד, היו ביצות שגרמו לקדחת וכן היה מחסור במקורות מים.
 - **קשיים כלכליים:** הארץ הייתה נטולת תעשייה מפותחת, חסרת מערכת בנקאית ומסחר ולא הייתה תשתית תחבורתית.
 - **קשיים ביטחוניים:** פשיטות של שודדים – בעיקר שבטים בדואים, וכן סכסוכים עם ערביי הסביבה, בעיקר על נושאים כמו קרקעות, זכויות מרעה ומקורות מים. לכך יש להוסיף את היחס העוין של השלטון העות'מאני שראה בעולים גורם מסוכן לאימפריה. היהודים שעלו ארצו, נחשבו לנציגים של תנועה לאומית השואפת להקים מדינת חדשה בא"י ומכאן לפגוע בריבונות העות'מאנית. מסיבה זו, אסרו השלטונות על עלייה, רכישת קרקעות ובניית בתים.
 - **קושי בשפה:** ליהודים בארץ לא הייתה שפה משותפת, שכן היהודים דיברו בשפות שונות על פי מקום מוצאם. העברית – השפה הלאומית, הייתה שפת קודש שלא הייתה בשימוש יום יומי.
- אחת מן הדרכים באמצעותה התמודד היישוב היהודי עם הקושי - על התלמיד להציג שניים מאלה -
- קושי ביטחוני** – הקמת ארגוני שמירה כדוגמת "בר גיורא" ו"השומר" (יש להציג בהרחבה את מאפייני כל אחד מארגוני השמירה).
- קושי בשפה** – פעילות להחייאת השפה העברית של אליעזר בן יהודה והקמת בתי ספר לאומיים (יש לפרט על כל אחד מפעולות אלה).
- קושי כלכלי** – הקמת ארגונים מממנים כחלק מההסתדרות הציונית כדוגמת "קרן היסוד".

פרק שלישי

המאבק על הקמת מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 14-16 (25 נקודות)

שאלה 14 - מקור – הוויכוח על הכרזת המדינה

סעיף א'

הסיכון בהכרזה על הקמת המדינה על פי הקטע – למנהיגי היישוב היה ברור כי ההכרזה תגרור אחריה את פלישת צבאות ערב בעוד שהכוחות הישראליים אינם ערוכים מבחינה לוגיסטית לפלישה זו. להערכתם, הכוחות הערביים הם בעלי יתרון גדול מבחינת הנשק העומד לראשותם – דוגמא מהקטע - "הכוחות הסדירים של הארצות השכנות ברגע זה עם ציודם ונשקם – יש להם יתרון (...) אנחנו חסרים את הנשק הזה והמשוריינים". יגאל ידין מצביע על הפער העצום בתחום הנשק בין הכוחות של "ההגנה" לכוחות של צבאות ערב. עיקר הדגש הוא על הנשק הכבד הכולל משוריינים ומטוסים. בשלב זה לא היה בנמצא חיל אוויר ומטוסי קרב אמתיים ברשות הכוחות היהודיים – דוגמא מהקטע - "כוחות האוויר שלנו, אם להשוות אותם אל כוחות האוויר של האויב (...) כי כוחות האוויר שלנו אינם". כוחות האוויר הישראליים שנרכשו בחו"ל טרם הגיעו אל מדינת ישראל ולכן לא ניתן להתייחס אליהם כקיימים. על פי הקטע היתרונות של היישוב היהודי באותה עת הם המורל הגבוה של אנשי היישוב היהודי ולוחמיו וגם המקצועיות של הכוח הלוחם היהודי.

"(..) האנשים שלנו, המורל שלהם, היכולת שלהם והתכניות שלנו והטקטיקה שלנו תצלחנה להתגבר על כוח זה" – צדקת הדרך של היישוב היהודי במלחמתו על עצמאות מדינית, התחושה שהמלחמה היא מלחמת קיום והמקצועיות הצבאית של כוחות "ההגנה" שהלכה והתחזקה עם השנים של המאבק עד כה, הם דברים המבחינים בין הלוחמים היהודים ללוחמים הערביים. לדבריו של יגאל ידין, יתרונות אלו יכולים להטות את הכף לטובת היישוב היהודי במסגרת הלחימה בצבאות ערב ולמרות שישנו פער לוגיסטי לטובת הערבים בכל הנוגע לאמצעי הלחימה.

סעיף ב'

אירוע מהתקופה השנייה במלחמת העצמאות שניתן לבסס באמצעותו את העמדה של המתנגדים להכרזת המדינה הוא הדרישה האמריקנית לדחיית החלטה האו"ם - באמצע מרץ 1948, כחודשיים לפני סיום המנדט נסוגה ארה"ב מתמיכתה בתוכנית החלוקה. מחלקת המדינה האמריקאית ניצלה את התלקחות האש בארץ כדי להציע פתרון חדש לסכסוך, בו טענה:

1. סכנת השמדה מרחפת על היישוב היהודי ותפקיד ארה"ב הוא לעצור את ההידרדרות הביטחונית בארץ.
2. חשש שברה"מ שגילתה אהדה ליישוב, תנצל את מאורעות הדמים בארץ כדי להתערב בפועל בנעשה (באמצעות שליחת כוחות ו/או נשק לעזרת היישוב) ובכך תתפשט ההשפעה הסובייטית במזרח התיכון.
3. אין זה מן האינטרס של ארה"ב לעורר נגדה את כל העולם הערבי ועדיין לא מאוחר לעצור את ההידרדרות היחסים עם מדינות ערב אם תיסוג ארה"ב מתמיכתה בתוכנית החלוקה.

— ההצעה

(1) הפסקת כל הפעולות הלוחמות בין הצדדים;

(2) קבלת סמכות של וועדה מטעם האו"ם שתנהל את ענייני הביטחון ושרותי הציבור תוך הכרה במערכת נפרדת של היהודים והערבים;

(3) איסור הכנסת נשק ולוחמים לארץ כל זמן הפעלת סמכות הוועדה.
 (4) במהלך תקופה זו התחייבה ארה"ב לפעול באו"ם למציאת פתרון בדרכי שלום.
 למרות התנגדותו הראשונית, הסכים טרומן לתמוך בהצעת מחלקת המדינה להקים בארץ ישראל "משטר נאמנות זמני" מטעם האו"ם, כדי לתת ליהודים ולערבים הזדמנות נוספת להגיע לפתרון מוסכם.
 משה שרת נפגש עם מזכיר המדינה האמריקאי שלא השתכנע מהפצרותיו והזהיר מפורשות שאם לא תידחה הכרזת העצמאות של המדינה יהודית למשך 3 חודשים לפחות, לא תעניק ארה"ב כל סיוע ליישוב המותקף.
עמדת המתנגדים בדיון מנהלת העם נשענה גם על החשש הגדול שארה"ב, לאחר האיום המפורש המצוין לעיל, לא תתמוך במדינה הצעירה ושללא תמיכה זו, סיכוי המדינה לשרוד את הפלישה הצפויה בעייתיים מאוד.

אירוע מסיום התקופה השלישית במלחמת העצמאות שניתן לבסס באמצעותו את העמדה של המתנגדים להכרזת המדינה הוא פרשת אלטלנה. האירוע מתקיים בתקופת ההפוגה הראשונה.
 בראשון ביוני 1948, חתמו ישראל גלילי, עוזרו של שר הביטחון ומנחם בגין מפקד האצ"ל, על הסכם לפירוק אצ"ל, ושילוב לוחמיו בקרב החטיבות והגדודים של צה"ל.
 פירוק אצ"ל נמשך מספר שבועות. פרשה שהעיבה על פירוק אצ"ל הייתה **פרשת האנייה 'אלטלנה'**.
 בראשית יוני 1948 הפליגה מצרפת אנייה של אצ"ל, **"אלטלנה"** (כינוי הספרותי של ז'בוטינסקי), ובה כ-900 עולים וחברי אצ"ל ומטען אמצעי לחימה (מאות רובים ומקלעים).
 האצ"ל דרש שאמצעי הלחימה שהובאו באנייה יימסרו לגדודים שלו בצה"ל וללוחמיו העצמאיים באזור ירושלים. הממשלה סירבה. בן גוריון טען, שבמדינת ישראל יכול להיות רק צבא אחד, צה"ל, זאת במיוחד לאור העובדה כי בראשון ביוני חתם בגין על פירוק האצ"ל ומסירת נשקו לצה"ל.
 לוחמי האצ"ל השתלטו על גזרת חוף ליד כפר ויתקין, מצפון לנתניה, והחלו לפרוק את האנייה. חיילי צה"ל כיתרו את השטח, וביניהם ובין לוחמי אצ"ל אירעו חילופי אש.

ב-21.6.1948 נכנעו חיילי אצ"ל, אך האנייה "אלטלנה" הפליגה לחוף תל אביב, שם, בפקודת בן גוריון, הפגזו חיילי צה"ל את האנייה.
 "אלטלנה" נפגעה, עלתה באש וטבעה. רוב אמצעי הלחימה שהובאו בה אבדו. 19 איש נהרגו בחילופי האש, רובם אנשי אצ"ל. ראשי האצ"ל בחרו שלא להגיב ובכך נמנעה מלחמת אחים.
 אירוע זה ממש את החשש הגדול של מתנגדי ההצהרה, חשש מהתנגדות המחתרות לסמכות ומרות "מנהלת העם": חשש לפיו האצ"ל והלח"י יסרבו לקחת חלק במסגרת צבאית מאוחדת ויתנגדו להנהגת הישוב, פעולות שעלולות להוביל למלחמת אחים.

אירועים נוספים בהם ניתן לבחור לביסוס עמדת התומכים בהכרזה במועדה - עמידת ישראל בבלימת הכוחות הפולשים בסיום חודש הפלישה; ההכרה המידית של ארה"ב במדינה הצעירה מיד עם הקמתה, בניגוד להודעתם הרשמית שהם מתנגדים להכרזה;

שאלה 15- מאבק היישוב בשלטון הבריטי (1945 – 1947)

סעיף א'

הסיבות שבגללן החליטו מנהיגי המחטרות לשתף פעולה במאבק נגד הבריטים הן:

1. השאפה לבטל את מדיניות הספר הלבן השלישי: בריטניה המשיכה להתנגד לאחר מלח"ע ה-2 להקמת מדינה יהודית עצמאית ולא ביטלה את הספר הלבן השלישי. המאבק נגד עליית מעפילים פליטי שואה העקורים נמשך,

ובריטניה גירשה אותם מן הארץ למחנות מעצר. האכזבה מהמדיניות הבריטית בשאלת א"י והעקורים הובילה את המחתרות למסקנה כי יש לנסות ולשבש את חיי הבריטים בא"י ובכך לקדם את יציאתם.

2. רצון לחיזוק והגברת כוחו של היישוב היהודי מול בריטניה: המחתרות הגיעו למסקנה כי פעולה משותפת ומתואמת של שלושתן תביא להגברת כוחו של היישוב היהודי בא"י במאבקו מול בריטניה ותייצר פעולות גדולות ומשמעותיות יותר כנגד הבריטים.

3. גיוס דעת קהל עולמית: פעולה משותפת במסגרת תנועת המרי תאפשר חשיפה משמעותית יותר למצוקת היהודים פליטי השואה ובדרך זו לגייס דעת קהל עולמית נגד מדיניות שלטון המנדט הבריטי בא"י.

הסיבות שבגללן הפסיקו המחתרות לשתף פעולה ביניהן הן:

1. המאבק לא הביא לשום שינוי במדיניות הבריטית אלא רק להחמרתה – המטרה לא הושגה.
2. השפעת "השבת השחורה" - הכרה כי הפעילות הצבאית האלימה עשויה לסכן את המפעל הציוני ע"י תגובה חריפה של הבריטים, יצירת דעת קהל שלילית.
3. אירועי קיצון כמו פיצוץ המלך דוד זעזעו את היישוב והתחזקו המתנגדים לקשר עם ארגוני המחתרת הקיצוניים.
4. השת"פ נתן לגיטימציה וחיזק את ארגוני ה"פרושים" (אצ"ל ולח"י) במקום למתן אותם ולהכפיפם להנהגת היישוב.

סעיף ב'

ההעפלה הייתה הפעילות המשמעותית ביותר לסיום הכיבוש הבריטי משום שהיא העלתה את המודעות העולמית לבעיית הפליטים היהודיים וגייסה את דעת הקהל העולמית לטובת היישוב היהודי בא"י וגם אפשרה להמשיך ולהעלות עולים יהודיים לארץ ישראל בעת שהספר הלבן השלישי אסר על עלייה מעבר למורשה בספר הלבן.

מפעל ההעפלה ביטא את מאבק היישוב היהודי בא"י נגד מדיניות ה"ספר הלבן" אשר הגביל את העלייה היהודית לא"י. המעפיל היהודי ניסה להוכיח לבריטים ולעולם כי זו זכותו הלגיטימית להגיע לא"י, והוא אינו זקוק לאישור או סמכות. דוגמה לכוחו של המאבק להעפלה ניתן לראות בפרשת אקסודוס. האונייה יצאה מנמל בדרום-צרפת ביולי 1947, כשעליה יותר מ-4,500 מעפילים [נערים בעיקר]. החל מיציאתה מנמל צרפת עקבה אחריה ספינת קרב בריטית וליוותה אותה לאורך כל ההפלגה. כשהייתה 40 ק"מ מחופי הארץ, בניגוד לחוק הבינלאומי, תקפו אותה שש משחתות בריטיות, חסמו את דרכה והחיילים עלו לסיפונה. התפתח קרב פנים מול פנים בין הבריטים למעפילים שהיו חסרי הגנה והשתמשו במוטות ברזל, ביתדות, בקבוקים וכ"י. בקרב הזה נהרגו 3 מעפילים ועוד עשרות נפצעו. האנייה נגררה לנמל חיפה והבריטים החליטו לגרש את הנוסעים בחזרה לאירופה, במקום למחנות המעצר בקפריסין. הם העלו את הנוסעים בכוח על אניות גירוש בריטיות, שהפליגו לצרפת, לנמל שממנו יצאה "אקסודוס" בהתחלה. הנוסעים התנגדו בכל הכוח לכך שיורידו אותם מן האניות בצרפת, הבריטים איימו באולטימטום כי אם לא ירדו, הנוסעים ישלחו לנמל המבורג בגרמניה. בשוב עקבו אחרי שיזורי האנייה ופתחו בהפגנות הזדהות ועצרות אבל. המעפילים אף פתחו בשביתת רעב. אחרי 24 ימים נשלח אניית המעפילים לנמל המבורג שבצפון-גרמניה. 8- בספטמבר 1947 הורידו הבריטים בכוח את המעפילים. פרשה זו התפרסמה בכל העולם, ומאות עיתונאים מעיתונים חשובים בעולם, ראו כיצד החיילים הבריטים גוררים בכוח את המעפילים היהודים. המעפילים שוכנו במחנות עקורים בשטח הכיבוש הבריטי. עד ספטמבר 1948 עלו כל מעפילי אקסודוס לארץ. הפרשה חיזקה את הקשר בין היישוב לבין המעפילים מאירופה.

כישלון "אקסדוס" לא חיסל את ההעפלה דרך הים, ובספטמבר 1947 הגיעה אל חופי הארץ האנייה "אף על פי כן", ששמה מעיד על תפקידה במאבק שארית הפליטה להגיע לארץ-ישראל.

ניתן להציג גם את פעולות המאבק הצבאי כמשמעותיות ביותר לסיום המנדט – גביית המחיר הצבאי מהבריטים באמצעות מאבק מזוין ואלים היה בין הגורמים שהביאו להתשת הכוחות ולפגיעה קשה בתדמית בריטניה ולביקורת קשה של הציבור הבריטי שדרש להחזיר את הכוחות הביתה.

שאלה 16- הסכמי שביתת הנשק ובעיית הפליטים

סעיף א'

המניעים של מדינת ישראל לחתימה על הסכמי שביתת הנשק:

1. לחץ ארה"ב ומדינות רבות באו"ם להפסקת אש.
2. המצב האסטרטגי השתפר ויש רצון לשמרו - הגליל כולו בידי צה"ל, בדרום גורשו המצרים למעט "כיס פאלוג'ה" ורצועת עזה. רק בחזית המזרחית נותרו בעיות - הצבא העיראקי חנה בשומרון והצבא הירדני איים על הנגב הדרומי.
3. צורך לנוח מן המאמץ המלחמתי העצום והארוך שנכפה על הישוב והמדינה. הכוחות היהודיים לוחמים יותר משנה ברצף.
4. צורך להתחיל בבניית מדינה חדשה ובקליטת העלייה שהחלה להגיע ארצה.

המניעים של הערבים לחתימת הסכמי שביתת הנשק:

1. לחץ בין לאומי על מדינות ערב להפסקת אש. הלחץ הגיע בעיקר מכיוון בריטניה, אשר הייתה בעלת אינטרסים במצרים וירדן וחששה, כי הממשל יקרוס אם תמשך המלחמה וישראל תגיע להישגים נוספים על חשבון מדינות ערב.
2. המצב הצבאי היה גרוע ונעשה מאמץ לעצור את ההתדרדרות ולהינצל מתבוסה מוחצת. צבאות מדינות ערב, בעיקר מצרים וירדן הפכו פגיעות במיוחד. כוח גדול של מצרים כותר בכיס פאלוג'ה. הירדנים ידעו, כי הפניית העוצמה הצבאית הישראלית לחזית המזרחית שבראשותם עלולה לפרק את צבא הירדני ולהביא לאיבוד שטחים נוספים.
3. עייפות הכוחות מהמלחמה הממושכת.
4. לשליטים הערביים היה צורך להוציא את צבאותיהם עקב בעיות פנים חמורות. מדינות ערב לא היו דמוקרטיות ופעמים רבות השליט נהנה ממעמדו בשל תמיכת הצבא. אם הצבא יפסיד בקרבות ויתפרק, הדבר עלול להביא את המדינות הערביות לחילופי שלטון והפיכות.

סעיף ב'

הגורמים להיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים בעקבות מלחמת העצמאות פרוסים על פני המלחמה כולה –

הסיבות לבעיה בשלב הראשון – מלחמה פנימית -

- בשלבי המלחמה הראשונים עזבו את הארץ בני האליטות והעשירים אשר נטשו את הארץ עד יעבור זעם. מדובר בדפוס התנהגות מסורתי של התושבים באזור בימי מלחמה. האוכלוסייה האזרחית נהגה לעזוב את אזורי הלחימה ולשוב אליהם עם תומה. בדרך כלל המלחמות שהתנהלו באזור לא נגעו להם - כך היה במלחמות קודמות שנוהלו בין אימפריות ומעצמות ואף עתה ציפו אלה שעזבו, לחזור למקומות מגוריהם עם שוך הקרבות.
- המצב הכלכלי – חרם כלכלי שהטילה החברה הפלסטינית על הישוב היהודי עם פרוץ העימות גרם לקריסת המשק הכלכלי הפלסטיני שהיה חלש יותר - מחסור במצרכים, הפקעת מחירים, אגירת מלאי, פיגור במשכורות והחזרת התחייבויות כספיות. עם כיבוש ערי הנמל חיפה ויפו ע"י הכוחות היהודיים, התמוטט גם מנגנון היבוא הערבי והמחסור גדל והתעצם – בדלק, באספקת החשמל, במים נקיים (מה שגרם לפרוץ מגפות). בעקבות עזיבת הבריטים כל מי שעבד במנגנון המנדט הבריטי (לרבות הערבים) נותר ללא עבודה וללא משכורת. הבנקים קרסו ושותקו.
- המצב החברתי - לאור המצב הכלכלי ובריחת האליטות, ובלא מנהיגות מוסכמת ומוסדות להחלפת הבריטים הנסוגים, התגבר הטרור הפנימי בחברה הפלסטינית והיא התדרדרה לאנרכיה.
- החל ממרץ 1948 השתנה אופי הלחימה: כוחות ה"הגנה" עברו להתקפה (תכנית ד', מבצע "נחשון"). התעצמות הקרבות הביאה לבריחה המונית מאזורי הלחימה. הידיעות על הפעולות של אצ"ל ולח"י בכפר דיר יאסין (טענות לטבח) כפי שהופצו בקרב ערביי ארץ ישראל השפיעו על חלק מהם לנטוש את ביתם והגבירו את המנוסה כשהתקרבו הכוחות במהלך המלחמה. התפוררות הכוחות הערבים בערים המעורבות הביאה לכיבושן (יפו, חיפה, טבריה, בית שאן). האוכלוסייה הערבית עזבה אותן כליל או בחלקה הגדול (בחיפה ויפו נותר חלק קטן ממנה).

הסיבות לבעיה בשלב השני - המלחמה הסדירה:

- (1) בריחה בשל התעצמות הקרבות: בעקבות פלישת צבאות ערב לארץ, השתנה אופי הלחימה. הלחימה הפכה להיות לחימה בין צבאות סדירים. גל פליטים גדול נוצר בעקבות קרבות "עשרת הימים". במהלך הלחימה עזבו רבבות ערבים את בתיהם כתוצאה מלחץ של כוחות צה"ל על הערבים.
- (2) גירוש פעיל של צה"ל: כתוצאה מקרבות עשרת הימים גורשו וברחו הערבים מלוד ורמלה והישובים באזורים הסמוכים. יש לציין כי בשלב זה של המלחמה הוסרו המעצורים שמיתנו את יחס הכוחות אל הפלסטינים בשלבים המוקדמים יותר של המלחמה. עתה נתפסו כ"גיס חמישי" המשתף פעולה ומסייע לכוחות הפלישה ודבר זה הכשיר גם מעשי גירוש. פינוי הכפרים נראה ללוחמים צעד הכרחי צבאי ומוצדק מוסרית לאור החשש שהתושבים יסייעו לכוחות האויב. לצה"ל לא היו את הכוחות לעסוק בטיהור העורף שנכבש ובאבטחת האזורים הכבושים ולכן בכפרים שנכבשו לא הושארו כוחות שימנעו את חזרת התושבים, והם נהרסו או נשרפו. התפתחות הלחימה באזורים אחרים בגליל ובנגב: בגליל נשארו רוב התושבים. נצרת, שפרעם ועיירות אחרות נכבשו ע"י צה"ל ותושביהן נשארו, במקומות אחדים פינה צהל את הכפרים מיושביהם עקב סמיכותם לאזורי הלחימה. בנגב פונו הערבים מהאזורים שנכבשו ע"י צה"ל והועברו לגבול אזורי הקרבות.

פרק רביעי

סוגיות נבחרות בתולדות מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 17-20 (25 נקודות)

שאלה 17- מקור – מ"כור היתוך" ל"רב תרבותיות"

סעיף א'

תפיסת "כור היתוך" הינו השם שניתן לתפיסה שהנהיגו מנהיגי המדינה בנוגע לקליטת העולים בשנים אלו. בבסיס התפיסה עמדה המטרה לשלב באופן מוחלט את המהגרים החדשים בחברה הישראלית גם במחיר מחיקת זהותם התרבותית הקודמת. על פי תפיסת כוך היתוך, יש לבנות בארץ תרבות ישראלית חדשה ולכן על העולים לוותר על תרבותם ואורח חייהם הקודמים. בן גוריון שאף ליצור אפיון של דמות "הישראלי", ולאפיין אנשים לא כ"עיראקים", "פולנים" וכו' אלא כ"ישראלים". לבן-גוריון היה חשש גדול, כי חברה שתיבנה מקבוצות מרובות ומגוונות כל-כך, לא תצליח להישאר מאוחדת. דמות "הישראלי" ע"פ התפיסה הוא "הצבר": חזק, מגן על מולדתו, חי מעבודת כפיים (עבודה פיזית), בעל תרבות מערבית (אירופאית) ומעמיד את צרכי החברה מעל צרכיו האישיים.

הנחות היסוד של תפיסת כור היתוך:

- השאיפה לאחידות תרבותית של אזרחי המדינה – כמו בשאר המדינות המודרניות.
- קיים מדרג תרבותי: התרבות של "היהודי החדש" שנוצרה בארץ בימי העלייה השנייה, טובה יותר מהתרבויות האחרות מהן הגיעו העולים החדשים.
- שלילת הגולה: הנחת היסוד לפיה היהודי בגלות היה "חולה" ובא"י עליו להבריא ממחלתו – כלומר להיות חזק, לדעת להגן על עצמו, לעבוד בעבודות פיזיות (ולא במקצועות שקשורים לכסף כמו בגולה). ציטוט שמלמד על הנחה זו: "יש להוציא את היהודים מהגלות ולהוציא את הגלות מהיהודים".
- המדינה ראתה עצמה כבעלת זכות לדרוש מכל העולים, מכל הגלויות, לזנוח את תרבותם הקודמת ולאמץ את התרבות העברית החדשה.

תפיסת הרב-תרבותיות - על פי גישה זו, הקבוצות השונות בחברה שומרות על זהותן - על המנהגים, האמונות והשפה שלהן, וזאת במקביל לנאמנות שלהן לאומה עצמה. המאחד את הקבוצות השונות היא ההסכמה על קיומו של משטר דמוקרטי, הכרה במוסדות השלטון של המדינה – הכנסת, הממשלה, הצבא ומערכת המשפט.

הנחות היסוד של התפיסה:

- הכרה בצורך בחברה מגוונת, רבת-פנים ופלורליסטית, שבה כל תרבות תורמת את חלקה לחברה.
- כל התרבויות שוות בערכן, ואין תרבות מועדפת.
- סובלנות וכבוד הדדיים בין התרבויות השונות.

סעיף ב'**שני גורמים שהובילו לאימוץ תפיסת ה"רב-תרבותיות" במדינת ישראל:**

גורם הבא לידי ביטוי בקטע המקור: מחאת המזרחים – "התחזק קולם של עולי ארצות האסלאם וצאצאיהם ילידי הארץ... קריאה... להכיר בתרבותם ובזכותם לזהות" – בשנות השבעים והשמונים התחזקה בארץ הקריאה לקבל את תרבות יוצאי המזרח כתרבות שווה לזו הישראלית. לאחר שחוו בתהליך הקליטה שלהם בארץ, תחת מדיניות "כור ההיתוך" זלזול ויחס מחפיר מצד האליטה האשכנזית השלטת, שלא ידעה כיצד להתמודד עם הקהילה המזרחית, התגברו אצלם תחושת הזעם והתסכול. תחושות אלה התפרצו במחאה הולכת ומתגברת שתרמה באופן משמעותי לשינוי במדיניות קליטת העלייה ושילוב הקבוצות השונות בחברה הישראלית.

גורם אחד מהחומר הנלמד: התלמיד נדרש להציג אחד מאלה – השינוי החברתי בעולם (התפתחות תפיסת הפוסט-מודרניזם); שינוי בתפיסה החברתית הישראלית (המעדת היחיד וצרכיו במרכז); השפעת המשבר של מלחמת יום הכיפורים; עלייה במגוון אמצעי התקשורת; התרחבות הפערים הכלכליים-חברתיים; השתלבות כתוצאה מהחיים המשותפים במדינה.

שני ביטויים של תפיסת ה"רב-תרבותיות" בישראל:

ביטוי על פי הקטע: לגיטימציה לציון חגים של עדות שונות – "...גם באירועי המימונה היו נואמים שהכריזו שהמימונה מסמלת אחדות". תפיסת ה"רב-תרבותיות" נתנה מקום של כבוד מחדש לחגים שאפיינו את העדות השונות, והן אף נכנסו באופן רשמי ללוח השנה הישראלי.

ביטוי מהחומר הנלמד: התלמיד נדרש להציג אחד מאלה – בתחום המוסיקה פריצת גטאות השידור, שינוי הטקסטים המולחנים, התחלת תרבות הרוק; בתחום הקולנוע המעבר מסרטים סטריאוטיפיים ולאומיים לסרטים מגוונים המציגים את החוויות של התרבויות והמגזרים השונים בחברה הישראלית; בתחום התקשורת מעבר ממיעוט ערוצי תקשורת; שינוי במדיניות הקליטה - הכרה בשונות של העולה ובמטען התרבותי שהוא מביא אתו תרמה להעלמות הדרישה לשינוי שמות, לעידוד העולים לעסוק בתרבותם (למשל עידוד נשים אתיופיות להתפרנס מיצירות אומנות פרי תרבותן), לעידוד הנוער לחקור את מוצאו (עבודות השורשים).

שאלה 19- הדה-קולוניזציה, גורל היהודים בארצות האסלאם**סעיף א'**

גורמים לתהליך הדה-קולוניזציה – על התלמיד להסביר את ההשפעה של שני גורמים מתחומים שונים, מתוך אלה:

- מתוך גורמים מהתחום האידיאולוגי – התפתחות רעיון הלאומיות; התנגדות אידיאולוגית לקולוניאליזם בשתי מעצמות העל, דעת הקהל בעולם.
- מתוך גורמים מהתחום הפוליטי – השלכות מלחמות העולם; שינוי יחסי הכוחות בעולם והשפעת 'המלחמה הקרה'; המאבק של התנועות הלאומיות; הקמת הליגה הערבית (1945);
- מתוך גורמים בתחום הכלכלי – משבר כלכלי לאחר מלחמת העולם השנייה; ירידה ברווחיות המושבות.

סעיף ב'

הגורמים לשינוי במספר היהודים החיים בארצות האסלאם בין השנים 1948-1969 – על התלמיד להציג ולפרט שניים מאלה:

- תהליך הדה-קולוניזציה ובתוכו השינוי התרבותי שקרה לחברה המוסלמית בו חשו היהודים שלא בנוח, והתגברות השנאה ליהודים שזוהו כתומכי המשטר הקולוניאלי.
- התגברות הלאומיות כמגמה המחזקת ומדגישה את המשותף בין בני הלאום ובכך מבליטה את היהודים כיסוד זר שאינו חלק מהלאום המתגבש.
- השפעת הקמת מדינת ישראל ומלחמת העצמאות, מול מעגלי הלחימה השונים – מעגל ראשון (מדינות שהשתתפו ישירות במלחמה), ומעגל שני (מדינות שלא נטלו חלק פעיל בלחימה נגד ישראל אלא רק בהזדהות עם מטרות המלחמה), בצד הפעילות של הליגה הערבית ומגמות האחדות בעולם הערבי שהשתמשו בשנאה נגד ישראל כגורם מאחד.
- ציונות וזיקה דתית והיסטורית לא"י.
- תהליך חיסול הגלויות שיזמה מדינת ישראל נוכח סכנת החיים בה נמצאו חלק מהיהודים.

שאלה 20 - עלייה וקליטה

סעיף א'

המדיניות כפי שנוסחה בהכרזת העצמאות "תהא פתוחה לעלייה יהודית ולקיבוץ גלויות" לא מומשה במלואה בשנים הראשונות של המדינה, מאחר והמדינה הצעירה סבלה ממחסור חמור בתשתיות בכל התחומים – על התלמיד להציג שתיים מהסיבות האלה:

- בעיות בתחום הדיור - בעיית הדיור הייתה חמורה במיוחד – ליישוב הצעיר לא היה היכן לשכן את אלפי העולים. לכן בשלב ראשון נקלטו העולים במחנות מעבר. חלקם נשלח לגור בשכונות ערביות שננטשו במהלך מלחמת העצמאות. כשגדל מספר העולים והצפיפות במחנות הייתה בלתי נסבלת, הוחלט להקים מעברות שגם בהן התגוררו העולים במגורים זמניים והם לא חוברו תשתיות מים וחשמל או בתי ספר ומבנים נאותים.
- בעיות בתחום התעסוקה - רוב העולים הגיעו ללא הון ורכוש ולכן פרנסתם הייתה תלויה במוסדות המדינה (משרד העבודה לדוגמה). המדינה היא זאת שהפנתה את העולים לעבודות בהן יש צורך. בארצות מוצאם, עסקו העולים בעיקר במסחר, מלאכה, תעשייה ופקידות, ורק מיעוט עסק בחקלאות או במקצועות חופשיים. מקצועות אלה לא תאמו את צרכיו של המשק הישראלי (ואת אפשרויות התעסוקה שלו) וכך נוצר מצב שהעולים נקלטו לרוב בעבודות בהן לא בחרו ושהתמורה להן נמוכה.
- בעיות באספקת מזון – למדינה היה משק מוגבל וקושי לייצר כמויות גדולות של מזון, וחסרו תקציבים לרכוש מזון, כך שבליט ברירה הופעלה בארץ מדיניות צנע ומוצרי המזון הוקצבו וחולקו באופן שווה ע"י הממשלה.

התרומה של העלייה בשנות החמישים והשישים למדינת ישראל – על התלמיד להציג שניים מאלה :

- גידול דמוגרפי של הציבור היהודי בארץ שתרם במגוון רחב של היבטים – למשל חיזוק המשק הכלכלי, הגדלת פוטנציאל הגיוס לצה"ל, ייצוב הדמוקרטיה הישראלית כיהודית ;
- הרחבת הייצור החקלאי והתעשייה הישראלית – בזכות העלייה הגדולה והכוונתה לעבודות החקלאית ולהשתלבות בתעשייה, צמח הייצור בתחומים אלה והמשק הכלכלי הישראלי הלך והתייצב ;
- עיצוב גבולות המדינה באמצעות התיישבות חקלאית ועיירות הפיתוח, שהוקמו בסמוך לגבולות ובאזורים שטרם יושבו ;
- התחלתו של שינוי בתפיסת "כור ההיתוך" שהפלתה את העולים מארצות האסלאם על רקע סטריאוטיפיים שליליים מהם סבלו מצד האליטה האשכנזית בארץ – אירועי ואדי סאליב בשנת 1959 היו ירית הפתיחה של מהלך ארוך שנים בו נאבקו עולי ארצות האסלאם לשינוי ביחס אליהם לקראת מדינית מלאה של רב-תרבותיות ;
- השפעה תרבותית של מגוון העולים הרחב שהגיע לארץ שלמרות מדיניות מחמירה של כור היתוך החל לאט-לאט לעצב את דמות החברה הישראלית דרך מגוון מאכלים, מנהגים ומסורות אותם הביאו עמם מהתפוצות השונות.